BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARIGA SHARQ ALLOMALARINING KITOBXONLIKKA MUNOSABATINI TARIXIY YONDASHUV ASOSIDA O'RGATISHNING INNOVATSION MODELI

Parpibayeva Zulayho Rahimjon qizi
Ziyokor xalqaro maktabi,boshlang'ich sinf o qituvchisi
zulayhoparpibayeva88@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga Sharq allomalarining kitobxonlikka munosabatini tarixiy yondashuv asosida o'rgatish uchun innovatsion pedagogik modelning mazmuni va tarkibiy qismlari yoritiladi. Model tarixiy-ma'rifiy merosni o'rganish, faol mutolaa, hamkorlikdagi tahlil, raqamli resurslardan maqsadli foydalanish va pedagogik loyihalash bosqichlarini birlashtiradi. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Ahmad Farg'oniy va Alisher Navoiy merosi hamda "Xamsaxonlik", "Navoiyxonlik" kabi kitobxonlik an'analaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega; modelning samaradorligini aniqlash uchun keyingi bosqichda amaliy sinov va diagnostika o'tkazish zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: innovatsion pedagogik model; kitobxonlik madaniyati; Sharq allomalari; tarixiy yondashuv; bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi; pedagogik loyihalash; mutolaa davrasi; pedagogik ta'lim.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрываются содержание и компоненты инновационной педагогической модели обучения будущих учителей начальных классов отношению восточных мыслителей к чтению на основе исторического подхода. Модель объединяет изучение историко-просветительского наследия, активное чтение, совместный анализ, целенаправленное использование цифровых ресурсов и педагогическое проектирование. Рассматриваются возможности обращения к наследию Абу Насра аль-Фараби, Абу Райхана Беруни, Ибн Сины, Ахмада аль-Фергани и Алишера Навои, а также к традициям «Хамсахонлик» и «Навоийхонлик». Статья имеет теоретико-аналитический характер; для определения эффективности модели необходимы практическая апробация и диагностика.

Ключевые слова: инновационная педагогическая модель; культура чтения; восточные мыслители; исторический подход; будущий учитель начальных классов; педагогическое проектирование; читательский круг; педагогическое образование.

ABSTRACT

This article presents the content and components of an innovative pedagogical model for teaching future primary school teachers about Eastern scholars' attitudes toward reading through a historical approach. The model combines the study of historical and educational heritage, active reading, collaborative analysis, purposeful use of digital resources, and pedagogical design. It considers the educational potential of the works of Al-Farabi, Al-Biruni, Ibn Sina, Ahmad al-Farghani, and Alisher Navoi, alongside reading traditions such as "Khamsakhonlik" and "Navoiykhonlik." The article is theoretical and analytical; practical piloting and diagnostic assessment are needed to determine the model's effectiveness.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Keywords: innovative pedagogical model; reading culture; Eastern scholars; historical approach; future primary school teacher; pedagogical design; reading circle; teacher education.

KIRISH

Kitobxonlik shaxsning bilim doirasini kengaytirish, mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish hamda ma'naviy-axloqiy kamolotini qo'llab-quvvatlashda muhim o'rin tutadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kitobga munosabati uning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatadi: mutolaaga qiziqadigan, o'qilgan matnni tahlil qila oladigan pedagog o'quvchilarda ham kitobga mehr uyg'otish uchun qulay ta'lim muhitini yaratishi mumkin.

Sharq allomalari merosi va milliy mutolaa an'analari bo'lajak pedagoglarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish uchun muhim mazmuniy manbadir. Biroq ushbu merosni faqat ma'lumot sifatida bayon qilish bilan cheklanmasdan, talabalarni mustaqil izlanish, qiyoslash, munozara, ijodiy topshiriqlar va dars loyihalarini ishlab chiqishga jalb etish zarur. Shu ehtiyojdan kelib chiqib, maqolaning maqsadi Sharq allomalari qarashlarini tarixiy yondashuv asosida o'rgatishga mo'ljallangan innovatsion pedagogik modelning nazariy tuzilishini taklif etishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Kitobxonlik madaniyatining tarixiy ildizlari yozuv va kitob shakllarining rivojlanishi, ilm markazlari va kutubxonalar faoliyati, oilaviy mutolaa hamda mumtoz adabiyotni jamoa bo'lib o'qish an'analari bilan bog'liq. "Avesto", "Shohnoma", "Xamsa", "Guliston", "Bo'ston" va keyingi davrlardagi badiiy asarlar turli davrlarda bilim, axloq va ma'naviy tarbiya masalalari bilan bog'liq mutolaa amaliyotini ko'rsatadi.

Sharq uyg'onish davrlarida Markaziy Osiyo ilmiy va madaniy taraqqiyotning muhim markazlaridan bo'lgan. Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Ahmad Farg'oniy va Navoiy merosini o'rganish orqali ilmga intilish, dalillash, mustaqil izlanish, badiiy did va axloqiy mulohaza kabi yo'nalishlarni ta'lim bilan bog'lash mumkin.

Maqola tarixiy-tahliliy, qiyosiy va pedagogik tahlil metodlariga asoslanadi. Ushbu metodlar tarixiy manbalardagi ma'rifiy g'oyalarni aniqlash, ularni o'zaro qiyoslash hamda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlarini nazariy jihatdan asoslash uchun qo'llanadi. Quyida taklif etilayotgan model nazariy loyiha bo'lib, uning samaradorligi amaliy tajriba orqali alohida tekshirilishi lozim.

INNOVATSION PEDAGOGIK MODELNING MAQSADI VA TAMOYILLARI

Modelning asosiy maqsadi — bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida Sharq allomalarining kitobxonlik va ilm-ma'rifatga munosabatini tarixiy kontekstda anglash, o'qilgan manbalarni tahlil qilish va ushbu bilimlardan boshlang'ich ta'lim amaliyotida foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish.

Model quyidagi tamoyillarga tayanadi:

- Tarixiylik va izchillik — kitobxonlik an'analarini tarixiy davr, ijtimoiy muhit va manba xususiyatlarini hisobga olib o'rganish.
- Ilmiylik va manbaga tayanish — fikrlarni dalillar, matn parchalari va tekshiriladigan manbalar bilan asoslash.
- Faollik va hamkorlik — talabalarni munozara, kichik guruhlar, mutolaa davrasi va loyiha faoliyatiga jalb qilish.
- Nazariya va amaliyot birligi — tarixiy g'oyalarni boshlang'ich sinf o'quvchilariga mos mashg'ulotlarga aylantirish.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

- Raqamli va an'anaviy resurslar uyg'unligi — bosma kitob, elektron matn, raqamli kutubxona va multimedia vositalaridan maqsadli foydalanish.
- Refleksiya va baholash — talabaning o'z mutolaa tajribasi, o'rganganlari va keyingi rivojlanish ehtiyojlarini tahlil qilishi.

MODELNING TARKIBIY QISMLARI

Taklif etilayotgan model o'zaro bog'liq besh tarkibiy qismdan tashkil topadi:

- Maqsadli qism: kitobxonlik madaniyati, tarixiy tafakkur, mustaqil izlanish va pedagogik loyihalash kompetensiyalarini rivojlantirish.
- Mazmuniy qism: Sharq allomalari merosi, kitob va mutolaa tarixi, oilaviy kitobxonlik an'analari hamda ularning tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish.
- Jarayonli qism: manba bilan ishlash, qiyosiy tahlil, munozara, mutolaa davrasi, raqamli izlanish va ijodiy loyiha topshiriqlarini bajarish.
- Diagnostik-baholash qismi: tarixiy bilim, matnni tushunish, dalil bilan fikr bildirish, mustaqil xulosa chiqarish va dars loyihasini ishlab chiqish ko'nikmalarini mezonlar asosida baholash.
- Natijaviy qism: kitobxonlikka ongli munosabat, tahliliy fikrlash, ma'naviy qadriyatlarga hurmat va o'quvchilarda mutolaa qiziqishini shakllantirishga tayyorlik.

MODELNI AMALGA OSHIRISH BOSQICHLARI

Birinchi bosqich — diagnostik-tayyorgarlik. Talabalarning kitobxonlik odatlari, tarixiy bilimlari va matn tahliliga oid boshlang'ich ko'nikmalari aniqlanadi. Buning uchun qisqa so'rovnoma, suhbat, o'qilgan asar haqida yozma fikr va kichik topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Ikkinchi bosqich — mazmuniy-kognitiv. Talabalar Sharq allomalari va kitobxonlik an'analari bilan tanishadi, manbalarni o'qiydi, tarixiy davrlar va g'oyalarni taqqoslaydi. Masalan, Forobiy merosi ilm va inson kamoloti, Beruniy faoliyati ilmiy izlanish va dalillash, Ibn Sino merosi uzluksiz o'rganish, Navoiy asarlari esa badiiy did va ma'naviy tarbiya bilan bog'liq holda muhokama qilinadi.

Uchinchi bosqich — interfaol-amaliy. Talabalar kichik guruhlarda mutolaa davrasi tashkil etadi, matn bo'yicha savollar tuzadi, tarixiy ma'lumotlarni qiyoslaydi, raqamli taqdimot yoki konseptual xarita yaratadi. "Xamsaxonlik" va "Navoiyxonlik" kabi an'analar zamonaviy kitob muhokamasi shaklida modellashtirilishi mumkin.

To'rtinchi bosqich — pedagogik loyihalash. Talabalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshiga mos kitobxonlik mashg'uloti, savol-topshiriqlar, o'qish kundaligi yoki kichik kitob taqdimotini ishlab chiqadi. Bunda tarixiy merosni soddalashtirib, lekin mazmunini buzmasdan tushuntirishga e'tibor qaratiladi.

Beshinchi bosqich — refleksiv-baholash. Talabalar o'z loyihalarini taqdim etadi, tengdoshlar fikrini oladi va o'z faoliyatini mezonlar asosida tahlil qiladi. Dastlabki va yakuniy diagnostika natijalarini qiyoslash modelni keyinchalik takomillashtirishga yordam beradi.

SHARQ ALLOMALARI MEROSINI KOMPETENSIYALAR BILAN BOG'LASH

Alloma yoki an'ana	O'rganish yo'nalishi	Rivojlantiriladigan kompetensiya
Abu Nasr Forobiy	Ilmning inson kamolotidagi o'rni	Ma'naviy-axloqiy mulohaza
Abu Rayhon Beruniy	Izlanish, dalil va bilimga intilish	Tanqidiy va ilmiy fikrlash
Ibn Sino	Uzluksiz o'rganish va mutolaa	Mustaqil izlanish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ahmad Farg'oniy	Ilmiy asar va uning tarixiy ta'siri	Manba bilan ishlash, tarixiy tafakkur
Alisher Navoiy	Badiiy meros va ma'naviy tarbiya	Mutolaa madaniyati va badiiy did
Xamsaxonlik, Navoiyxonlik	Jamoaviy o'qish va muhokama	Hamkorlik, fikr almashish, qadriyatlarga hurmat

KUTILAYOTGAN NATIJALAR VA BAHOLASH MEZONLARI

Modelni amaliyotda sinovdan o'tkazish natijasida talabalar tarixiy manbalarni maqsadli o'qish, allomalar qarashlarini qiyoslash, o'z fikrini dalillar bilan ifodalash, raqamli va bosma resurslardan oqilona foydalanish hamda boshlang'ich sinf uchun kitobxonlik mashg'ulotlarini loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirishi kutiladi. Bular hozircha modelning kutilayotgan natijalari bo'lib, tajriba-sinov ma'lumotlari bilan tasdiqlanishi kerak.

Baholash uchun quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

- Tarixiy-ma'rifiy bilim: allomalar, asarlar va kitobxonlik an'analarini to'g'ri izohlash.
- Matn tahlili: asosiy g'oyani aniqlash, dalillarni topish va manbaga tayangan xulosa chiqarish.
- Mutolaa faolligi: o'qilgan matn yuzasidan savollar berish, muhokamada ishtirok etish va fikr almashish.
- Pedagogik loyihalash: yosh xususiyatlariga mos maqsad, topshiriq va baholash usulini ishlab chiqish.
- Refleksiya: o'z yutuq va qiyinchiliklarini aniqlash hamda keyingi o'qish rejasini belgilash.

MUHOKAMA

Innovatsion modelning asosiy jihati tarixiy mazmunni talabaning faol o'rganish tajribasi bilan bog'lashidir. Ma'ruza va matn o'qish bilan bir qatorda, manbalarni qiyoslash, savol tuzish, jamoaviy muhokama, raqamli taqdimot va dars loyihasi kabi faoliyatlar bilimni kasbiy ko'nikmaga aylantirishga yordam berishi mumkin. Bunda raqamli vositalar maqsad emas, balki ishonchli manbani topish, materialni tartibga solish va natijani taqdim etish vositasi sifatida qo'llanadi.

Modelni joriy etishda manbalarning ishonchliligiga, tarixiy ma'lumotlarning to'g'ri talqin qilinishiga va talabalarning turli o'qish tajribasiga e'tibor berish lozim. Shuningdek, taklif etilgan bosqichlar ta'lim muassasasining o'quv rejasi, talabalar tayyorgarligi va mavjud resurslarga qarab moslashtirilishi mumkin. Modelning haqiqiy samaradorligi faqat amaliy sinov, aniq baholash mezonlari va natijalarni tahlil qilish orqali aniqlanadi.

XULOSA

Sharq allomalarining kitobxonlikka munosabatini tarixiy yondashuv asosida o'rgatish uchun taklif etilgan innovatsion pedagogik model maqsad, mazmun, jarayon, diagnostika va natija qismlarini o'zaro bog'laydi. Model tarixiy merosni faol mutolaa, qiyosiy tahlil, hamkorlikdagi muhokama, raqamli resurslar va pedagogik loyihalash bilan uyg'unlashtirishga yo'naltirilgan.

Modelning amaliy qiymati bo'lajak o'qituvchilarga allomalar merosini bilish bilangina cheklanmay, uni boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitobxonlik qiziqishini rivojlantirishga xizmat qiladigan mashg'ulotlarga aylantirish imkonini yaratishidadir. Keyingi bosqichda modelni tajriba-sinovdan o'tkazish, boshlang'ich va yakuniy ko'rsatkichlarni qiyoslash hamda natijalarga qarab takomillashtirish tavsiya etiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish — xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. Toshkent: O'zbekiston.
2. Mahkam, A. (tarjimon). (2001). Avesto. Toshkent: Sharq.
3. Sheroziy, S. (2004). Guliston. Toshkent: G'afur G'ulom.
4. Qodiriy, A. (2005). O'tgan kunlar. Toshkent: Sharq.
5. Abu Nasr Forobiy. (2012). Fozil odamlar shahri. Toshkent: Yangi asr avlodi.
6. Alisher Navoiy. (2013). Mahbub ul-qulub. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
7. Nizomiy Ganjaviy. (2016). Xamsa. Toshkent: O'zbekiston.
8. Yo'ldoshev, Q. va boshq. (2022). Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.